

УДК 329 (477)

Левченко Леся Олександрівна, 1975 р.н. Старший викладач кафедри політології МФ НаУКМА, закінчила аспірантуру кафедри політології Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова. Коло наукових інтересів: дослідження проблеми формування свідомості в сучасному українському суспільстві, дослідження факторів впливу на свідомість виборців.

Сучасні тенденції розвитку багатопартійності в Україні

У статті простежуються основні тенденції розвитку багатопартійності в Україні. Подаються періоди становлення та нехарактерні ознаки української партійної структури.

Об'єднання і розколи, публічна активність та ідейна й організаційна слабкість – характерні протилежні тенденції в розвитку нинішніх українських, російських політичних партій і рухів.

Перші роки після того, як демократичні сили в колишніх радянських республіках несподівано, внаслідок буржуазного переродження лідерів КПРС і СРСР, ослаблення КПРС і її свідомого усунення від влади вождями цієї партії, провалу т.з. серпневого (1991 р.) "путчу", політичні партії на території колишнього Радянського Союзу переживали бурхливий процес свого становлення і зміцнення. Передумови нинішньої багатопартійності закладені самою КПРС у період політики "перебудови", особливо в 1991-1997 роках. Саме тоді на радянському просторі виникло безліч громадсько-політичних клубів і об'єднань, груп і товариств, рухів і народних фронтів, а невдовзі на їх базі – кілька політичних партій. Далі – більше.

Після утвердження нового суспільного ладу, на ґрунті ще зовсім "недобудованого" державно-капіталістичного порядку в Росії, Україні, інших пострадянських республіках, партійне будівництво надзвичайно прискорилось, демонструючи як висхідні, демократичні процеси, так і протиріччя в самих партіях, а також протиборство між політичними партіями правої, буржуазної, і лівої, соціалістичної, орієнтації. Політична боротьба досягає піку, найперше, між демократами-реставраторами капіталізму і комуністами. Вони не можуть прийняти один одного. У них, як сказав би Герцен, "різні логіки, різні розуми". І це об'єктивне відображення настроїв, політичних поглядів різних суспільних груп.

Тепер мова йде "не стільки про ідеологічні розходження (адже прокомуністичні політичні сили

не перестали бути опонентами демократів і перетворюються в системну опозицію), скільки про вироблення ефективної моделі розвитку, про тип модернізації, здатність країни відстояти свої зовнішні інтереси" [1].

Сучасні партійні системи доцільно розглядати через певні періоди їх становлення.

Перший період української багатопартійності, який можна умовно назвати "опозиційно-переддержавний" [2], хронологічно охоплює відрізок часу від утворення перших сучасних партій (осінь 1989 р.) до юридичного узаконення самостійного статусу України (1 грудня 1991 р.) – це період, коли в політичних клубах та молодих партіях точились гострі дискусії навколо шляхів здобуття незалежності та політичного реформування України. І відразу виявилася схожість різних політичних сил у рамках проблем державотворення, соціально-економічного устрою, суспільних, релігійних, культурологічних, екологічних та інших питань. Програми партій характеризувалися загальнодекларативними гаслами, наявністю догм, апелюванням до всього народу України, тоді як кожна партія має апелювати, в першу чергу, до свого електорату, своїх прибічників, до своєї "соціальної бази". Якщо спробувати класифікувати загальноукраїнські партії вищезазначеного періоду, можна зробити такий висновок: із 12 партій усі, за винятком Компартії України, відстоювали ідеї парламентської демократії і приватної власності. Демократичні партії були однакові у виступах за "суверенітет", "плюралізм", "ринок" і різко проти комуністичної ідеології. Нові партії були малочисельними, політично наївними, не залученими до механізмів державної політики. Проте між ними відразу з'явилися розмежування, тертя та протиборство

лідерів у середовищі майже кожної з молодих партій.

Ці процеси в демократичних партіях і українському суспільстві ускладнювалися ще й тим, що при владі в постсоціалістичній Україні виявився протиприродний, нежиттєздатний симбіоз із демократичних романтиків і озлоблених "відсидентів" (випущених із ув'язнення колишніх дисидентів типу Лук'яненка, Черновола) та наспіх перефарбованих недавніх компартійних, радянських ватажків (типу Кравчука, Марчука). В основному зберігався старий, хоча й підсилений новими демократичними висуванцями, бюрократичний апарат, який намагався досягнути дві взаємовиключні цілі: провести ліберальну економічну і політичну реформи і при цьому зберегти всі свої привілеї та тотальний контроль над суспільством.

З часу проголошення самостійної Української держави створюється якісно нова ситуація в суспільстві. Відтак партійні структури, маючи лише попередні програми (без механізмів їх реалізації), стають неповноцінними суб'єктами політичної системи.

Такими розпочали свою діяльність політичні партії України на наступному, другому, етапі української багатопартійності, який можемо умовно назвати "лояльно-державним". Хронологічно цей період окреслюють від грудня 1991 року до початку 1993 року.

Після всеукраїнського референдуму та виборів Президента виявилось, що цільові установки, на підставі яких блокувалися провідні політичні сили, насамперед Руху, УРП, Демократичної партії України, і власна політика Президента України Л.М. Кравчука збіглися. Почався процес "оксамитового" одержавлення партій. Такий процес, з одного боку, спричинив тенденцію до розколу опозиції. Значна частина партійних структур і громадсько-політичних організацій за різних соціально-економічних ситуацій стала на підтримку Президента і всього або частини Уряду. Створений Конгрес національно-демократичних сил, а також певною мірою національно-радикальний блок теоретично і практично доводили тезу "Підтримка всенародно обраного Президента України – це підтримка розбудови незалежної держави". Відповідно до Президента – це руйнація незалежної держави". Політичні сили навколо Руху та "Нової України" зайняли місце, яке вони називали "конструктивною опозицією", а фактично були ревними прибічниками і провідниками політики Президента Кравчука. Таким чином, в

Україні сформувалася державно-політична еліта, яка поєднала частину старої управлінсько-партійної верхівки й частину т.зв. "національно-демократичної опозиції".

Таким чином, було створено правове поле стимулювання малочисельних квазіполітичних партій під амбіційних, псевдополітичних лідерів, їхня фактична політична участь зводилася до періодичних заяв щодо характеру своєї опозиційності або підтримки певних інституцій державної влади (Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Президент) та до політики Російської Федерації. Такі заяви, прагнення Руху та дрібних прорухівських партій всіляко сподобалися владі, виторгувати у неї певні пости і блага своїм лідерам уміло використовував Президент. Так, для посилення своїх позицій він ініціював зібрання "круглих столів" політичних партій щодо проблем, які чітко були б підтримані більшістю партійних лідерів. Зокрема, "круглий стіл" щодо Статуту СНД поставив кількох лідерів партій так званої "конструктивної опозиції" перед необхідністю підтримувати Президента й відповідно засумніватися щодо їхньої опозиційності.

Нині Україна перебуває в сучасному періоді багатопартійності – періоді "партійної трансформації", що характеризується протилежними тенденціями:

з одного боку – певним прагненням до об'єднання малочисельних політичних партій і рухів;

а з другого – нестримним процесом розколу, дроблення і так дрібних партій, протиставленням лідерів у середовищі пропрезидентських партій та посиленням політичної боротьби між партіями різного політичного спрямування (а нерідко й між так званими "демократичними" партіями).

Щодо першої сторони – об'єднання партій, то суттєвих прикладів небагато. Це не об'єднання, а скоріше їх декларація, наміри до об'єднання, формальне її проголошення або згуртування у ситуаційний, зокрема передвиборний, блок. Скажімо, ще в середині 1996 року лідери двох політичних партій – Валентин Ландик (Партія праці), Василь Онопенко (Соціал-демократична партія України) з великим розголосом підписали Декларацію про створення нового політичного утворення – політичного блоку "Міст". Насправді міст виявився слабким і недовговічним. Невдовзі, напередодні виборів до Верховної Ради України, Яворівський вкотре змінив орієнтацію, залишив своїх партнерів по блоку і поспішив в обійми колишнього прем'єр-міністра Ю. Звягільського.

Партія праці об'єдналася в блок з Ліберальною партією, а Онопенка напередодні виборів у створеній ним партії відіснили, а потім і зовсім витіснили Кравчук – Суркіс – Медведчук. "Міст" завалився.

Все ж визначальною тенденцією в життєдіяльності сучасних політичних партій, насамперед "державотворчих", "демократичних", залишаються їх організаційна й ідейна слабкість, розколи і внутрішнє протиборство між лідерами цих партій. Програми більшості партій залишаються аморфними, ідейні платформи еkleктичні, невизначені, переважно обмежені запозиченнями з документів зарубіжних буржуазних партій та "збагачені" застарілими гаслами українського націоналізму чи посиленням на невизначні цінності українського козацтва або постулати греко-католицької (уніатської) церкви.

Започаткував цей процес дроблення і внутрішньої непримиренності "вождів" Народний рух України. Від Руху Вячеслава Чорновола відколовся так званий Всеукраїнський рух України Лариси Скорик, а потім і прибічники Костенка. Приклад Руху підхопили республіканці, що в період відсторонення комуністів від влади були однією з найвпливовіших партій. Вони розкололись на дві, а невдовзі на три дрібні партії – Українська республіканська партія, Українська Консервативна республіканська партія та Українська християнська республіканська партія. Не обминув розкол і такі партії, як ЛПУ, ПЗУ, НДП.

Процес розколу не обминув і лівий фланг партійно-політичного сектору. Від соціалістичної партії Олександра Мороза відколовся прибічник Н. Вітренко, які утворили Прогресивну соціалістичну партію України. Її ще називають "троянським конем" у лівому русі.

Складна ситуація роздробленості, розколу і внутрішнього протиборства лідерів за владу охопила українську соціал-демократію. Соціал-демократична партія (об'єднана) вже стала роз'єднаною. І треба замість (о) писати (р). Ці процеси досить показові для партійно-політичного життя нашої країни. Нові лідери – Медведчук, Кравчук, які ще недавно "сватались" до різних партій одночасно, зуміли оволодіти СДПУ(о) і на з'їзді соціал-демократів у жовтні 1998 року позбавили будь-якого впливу в цій партії її організатора Онопенка. Останній змушений був зорганізувати групу своїх прибічників і створити УСДП. Відійшовши від СДПУ(о), Є. Марчук розпочав свою передвиборчу кампанію із створення

Українського Соціал-демократичного Союзу. Крім них, є й четверта соціал-демократична партія Буздугана, який вже "поміняв" третє покоління своїх однопартійців.

Ці події досить характерні для політичного життя України. При цьому щит соціал-демократії намагаються використати на свою особисту і кланову користь далеко не бідні люди. Загалом, це суперечить суті соціал-демократії, складу її електорату. Адже інтереси багатих людей, якими є Медведчук, Кравчук та інші, як правило, відстоюють прихильники лібералізму, буржуазних партій. Хіба що певні українські політики прагнуть все поставити з ніг на голову чи здивувати світ. Але світ усе це вже проходив, тому його вони не здивують, а от на "граблі" наступлять.

Подібні нетрадиційні ознаки характерні і для нашого угруповання багатих людей – партії "Громада". Партія не трудящих, а нафто-газових королів, у парламенті, в пресі, на мітингах нині активно виступає разом із лівими політичними силами – комуністами і соціалістами. Не обминули "Громаду" й тенденції, характерні для соціал-демократів: тут також з'явилися перебіжчики. З цього приводу лідер партії, тепер уже "у вигнанні", Павло Лазаренко писав у парламентській газеті "Голос України": "...В партії, яка опинилася під обстрілом, з'явилися зрадники, про цих людей, які не витримали тиску, я просто не хочу говорити: ставлення народу до зрадників завжди було однозначне... Чудово розумію: "антигромадівські" сили мріють про розкол "Громади". Для цього наші недоброзичливіці докладають немало зусиль"... [3].

Інша (і особливо важлива) ознака партійно-політичного життя України полягає в тому, що жодна партія не має більшості в парламенті, жодна партія не несе відповідальності за наслідки діяльності Уряду нашої держави. Програму якої партії реалізує своєю діяльністю нинішній Уряд? Яка партія несе відповідальність за фінансово-економічну кризу? На думку народного депутата України Ганни Антоньєвої, "...відповідь проста: жодна політична партія влади в Україні не має. Державна влада в руках кланового чиновницького апарату, який не відповідальний перед жодною з більш як 50 партій" [4]. Більше того, не є таємницею, що нині фінансові олігархи, певні бізнесові структури прагнуть "скупити" політичні партії. Погляньмо хоча б на списки кандидатів у народні депутати України від ряду політичних партій на останніх парламентських виборах: скільки в них далеких від цих партій, але дуже багатих осіб.

Партія, котра погоджується на цей фактичний підкуп, по суті самоликвідується: гроші і принципи, підкуп і партійне будівництво – речі погано сумісні.

Тому в Україні нині відбувається приниження політичних партій, їх шельмування, заперечення ролі й потреби політичних партій взагалі. Це здійснюють дві сили: тіньові клани і частина політичної еліти – високопоставлені чиновники, які хочуть уникнути політичної відповідальності за наслідки своєї неблаговидної діяльності.

Нинішнє становище багато в чому зумовлене незрілістю, перш за все, демократичних партій. Вони хоч і перестали бути дискусійними клубами, але так і не перетворилися на справді політичні партії. Переконана, стверджує народний депутат України Антоньєва, "демократичний рух в Україні потребує не збільшення кількості партій, а їх розбудови, творення, розвитку". І додамо: лідерам політичних партій вкрай необхідно відмовитись від самознищеної боротьби за "першість", від монополії на лаври "патріотів України" і пошуку "ворогів" народу, відмовитись від самовихваляння і гонитви за нагородами та прихильністю влади. Доведеться потихеньку поховати "гетьманські булави" і братись за розум. Бо малочисельні, роздроблені та "кишенькові" партії не спроможні структурувати суспільство, взяти на себе відповідальність за уряд, обирати партійного президента, формувати реальну більшість у Верховній Раді.

Чи готові сьогодні демократичні партії взяти владу в Україні? Чи є в демократичних партіях кадри, щоб сформувати хоча б обласну раду, обласну державну адміністрацію?

На нашу думку, без підготовки кадрового потенціалу, без очистки своїх рядів від кар'єристів і базик прихід демократичних партій до влади лише скомпрометує демократичні ідеї і самі партії. Демократи розчиняться у чиновницькому середовищі, погрузнуть у корупції та крадіжках, як це вже сталося у деяких областях. Враховуючи реальність, нагальною потребою є об'єднання партій демократів України, які зможуть об'єднати всіх своїх прихильників, використати відповідний кадровий потенціал і в демократичних рамках боротися за довіру народу і взяття політичної влади. Йдеться і про потребу єдиного кандидата демократичних партій на майбутніх президентських виборах.

Забезпечення самоорганізації українського суспільства, політичних сил вимагає розвитку різних партійно-політичних, патріотичних сил. На

думку деяких політологів, найперспективнішими можуть бути в сучасному українському суспільстві дві групи партій – лівоцентристські та правоцентристські, а центристи – це "болото". Інші мають резон, коли, слідом за китайцями, закликають: нехай розквітають сто кольорів! Істина, як завжди, посередині.

У будь-якому випадку лише об'єднавчі процеси будуть на користь нашому демократичному суспільству. А шкодять йому різноманітні розколи і невизначеність. Не впадаючи в безпідставний оптимізм, зазначимо, що хоча в діяльності політичних партій і з'явилися нові риси, прагнення реагувати на об'єктивні зміни, проте помітних поступок до єдності, активності в конкретній роботі на користь держави не відбулося. Виборці України розрізняють серед кількох десятків партій окремі, "найнародніші". Бо створені вони здебільшого для обслуговування інтересів своїх лідерів. Частина більш далекоглядних партійних керівників зрозуміла, що їхні партії безперспективні, і намагаються знайти вихід хоча б у розмовах про об'єднання, намагаючись залишитись на плаву. Ідея об'єднання як лівих, так і центристських та правих сил особливо популярна в партійних масах. Очевидно, що об'єднавчі процеси не будуть проходити гладко і без перешкод, але також очевидно, що відсутність сильних структурних партій є гальмом подальшого розвитку України, однією з головних причин того новітнього застою, в якому опинилася наша держава.

На структурування нашого суспільства, очевидно, помітно вплинуть наступні президентські вибори. Адже, як відомо, право висувати кандидатів у Президенти матимуть політичні партії. А з другого боку, обираючи "незалежного" кандидата, ми обираємо просто людину, яка нам сподобалась. Обираючи партію, ми висловлюємось за той чи інший варіант політики, в рамках якого приведені у певну систему, більш-менш узгоджені реальні інтереси серйозних суспільних сил. Партія, що не вміє це враховувати, швидко сходить зі сцени.

Пам'ятаймо, що сильних політиків, лідерів нації, як правило, висувують потужні політичні сили, організаційно й ідейно міцні масові партії. Інакше – безплідна метушня багатьох навколо "булави" чи неминуча диктатура. Або вічне питання "Хто винен?" А винні будемо, як завжди, ми самі.

Література

1. Голосов Г.В. Форматы партийных систем в новых демократиях: институциональные факторы неустойчивости и фрагментации // Полис. – 1998. – № 1. – С. 106.
2. Рябов С.І., Томенко М.В. Основи теорії і політики. – К.: Генеза, 1996. – С. 164.
3. Лазаренко П. Плани властей такі" // Голос України. – 1998. – 23 жовтня.
4. Демократичні сили вже не клуби, але ще не партії // Голос України. – 1998. – 29 жовтня.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2001 р.